

Питање рударења литијума у Јадру постало је последњих година једна од главних тема у Србији. Иако се чинило да је власт под притиском стручњака и еколошких активиста одустала од овог пројекта, председник Александар Вучић га је недавно вратио у жижу речима да је „литијум наше благо“ и да бисмо, што се њега тиче, „сутра ујутру почели (рударење), али уз највишу заштиту животне средине“. НИН ће у наредним бројевима отворити на својим страницама широку расправу о литијуму, дајући тако стручњацима из различитих области прилику да објасне своје ставове.

ПОГЛЕД ИЗ СТРУЧНОГ УГЛА

Српска дилема века - копати или не копати литијум у Јадру

Академија инжењерских наука Србије у својој анализи од 4. новембра 2021. указује на трајне негативне последице реализације пројекта Јадар. Наводи се да подршци Владе Србије пројекту Јадар и значајним улагањима у инфраструктуру нису претходиле одговарајуће анализе

АУТОРСКИ ТЕКСТ

**Слободан
Н. Вукосавић**
Професор ЕТФ,
члан САНУ

Живимо у време раста светске популације, увећања животног стандарда у многољудним земљама и све јачег утицаја крупног капитала на управљање људима, државама и ратовима. Императив непрекидног раста производње и про-

фита доводи до несташице питке воде, обрадиве земље, хране, енергената, тржишног и животног простора. Примена зелене агенде у развоју енергетике, промоција електричних возила, дигитализација и енергетске потребе вештачке интелигенције узрок су растућој несташици минералних ресурса. Производња рачунара, ветроелектрана, соларних панела, кућних апарата, мобилних телефона и других направа троши све веће количине кобалта, никла, мангана, бора, хрома, молибдена, цинка, бакра, ретких метала и других минерала. За производњу електричног аутомобила потребно је око шест пута више критичних минерала, док за со-

ларну електрану треба око седам пута више минерала него за термоелектрану. До минерала се све теже долази и они постају покретач сукоба и ратова.

Доминација великих сила над остатком света пружала им је врло јефтин приступ минералима и енергентима, по правилу науштрб виталних интереса локалног становништва. Хегемонија великих заснивала се на присвајању моралне супериорности, на економској премоћи и на вештој примени силе, дипломатије и контроле поморских путева. Послушност контролисаних земаља одржавана је кроз успостављање и условљавање локалних власти, кроз утицај на ло-

калну елиту, наметање алтернативне реалности, креирање нових истина и ревизију историје. Локално становништво је веровало да велике силе доносе цивилизацију, демократију, мир, људска права и прогрес, али је суочено са похлепом, геополитичким надметањем, сузбијањем локалног суверенитета, идентитетских вредности и предупредивањем сваког артикулисања аутентичних локалних интереса. Нажалост, велике силе су долазиле да владају, и брзо су научиле да је лакше владати неорганизованим и неразвијеним заједницама са аутократским режимима. Велики су успевали да потчине и победе, али нису хтели да преузму одговорност победника за судбину покорених и потчињеног.

Трагичне последице доласка мултинационалних рударских компанија у мале земље неразвијених институција могу се сагледати на примеру острва Папуа Нова Гвинеја. Поред огромних депонија рударског отпада које излучују отровне садржаје и уништавају животну средину, рударење је донело и грађански рат током последње деценије 20. века. Када су протести локалног становништва угрозили интересе инвеститора, локална влада се ставила на страну инвеститора и послала војску на сопствене грађане, што је довело до двадесетак хиљада мртвих.

У утроби Земље има потребних руда и токсичних садржаја који традиционалним рударењем и прерадом уз испуштање течности у околину и стварање депонија јаловине загађују земљиште, ваздух и воду на врло великим удаљеностима. Угрожава се биљни и животињски свет и нарушавају услови за живот људи, пољопривреду и туризам. Угрожене области остају трајно затроване и безживотне, стварајући непроцењиве штете, што доказује и пример депонија јаловине из етрусских рудника који већ 25 векова испуштају загађење. У Индонезији, Гани, Мјанмару, Венецуели, Колумбији, Бразилу, Танзанији, Конгу, Намибији, Зимбабвеу, Србији и другде, рударење и прерада руде

Стручњаци који указују на проблеме дискредитују се и називају лажним еколозима који узбуњују народ. Оптужују их да имају скривене политичке мотиве, да раде против одабраног а за рачун других инвеститора и да шире еко-популизам и антирударску хистерију

БОРЉЕ КОЛАДИНОВИЋ

доносе велике приходе инвеститорима. По правилу, раскошна обећања локалном становништву брзо се своде на занемариву суму новца и трајно уништавање животне средине у великим размерама.

Интереси Европске уније

Више од 50% познатих глобалних резерви за 12 кључних минерала је у рукама Кине. Нудећи земљама трећег света (али не и Србији) зелено рударење без депонија и без испуштања течности и штетних гасова, Кина успева да дође у посед нових рудника, увећавајући свој монопол у пољу минералних ресурса и угрожавајући интересе Запада. Ради прибављања неопходних минерала, земље ЕУ настоје да експлоатишу руднике на територијама које могу контролисати. Пожељне су локације у релативној близини европске индустрије, али не и локације на територији земаља ЕУ, где би примена прописа о заштити животне средине отежала или онемогућила рударење. Пожељно је рударење у Србији, где је пракса другачија. Не треба очекивати да ЕУ подржи уклањање прљавих технологија из Србије, јер постоји њен интерес да нам преда свој отпад неподесан за рециклирање, чије би одлагање у земљама ЕУ било прескупо или забрањено. Прижељкује се гашење наших електрана, банака и аутохтоне индустрије како би Србија зависила од увоза енергије, кредита ЕУ и нискотехнолошких фабрика. Ствара се при-

вид значајне финансијске подршке, премда се многи кредити и донације не задржавају у Србији већ у значајном делу круже и враћају се у земље кредитора и донатора. Предметно расуђивање може бити непотпуно без уважавања политичких мотива, и зато треба уочити да Брисел не промовише очување целовитости и суверенитета Србије и не уздиже наше идентитетске вредности, већ пречесто толерише, па чак и подстиче ускраћивање елементарних људских права нашем народу на делу територије Србије који контролишу стране трупе. Генерални директорат ЕУ за унутрашње тржиште охрабрује улагања у јефтино рударење у Србији, наводећи да разматрани пројекти већ имају подршку српских власти. Ако став Директората прерасте у став Уније, биће то веома лоша вест. Поред загађења и уништавања природе, показало би се да нас ЕУ не жели за равноправне партнере, већ да жели јефтине минерале на штету животне средине и становништва, једнако као и све друге неоконијалне силе.

У духу сарадње са ЕУ, нацрт просторног плана Републике предвиђа отварање великог броја рудника и постројења за прераду руде широм Србије, у нади да би приходи од рударења могли надоместити запуштену аутохтону индустрију и пољопривреду. Јавност је збуњена бројним различитим проценама финансијских ефеката. Литијум називају нафтом 21. века и тврде да је јадарски рудник улазница за вртоглави развој и раст БДП за 17 милијарди евра. Умереније процене обећавају раст БДП од 10 милијарди евра и раст буџета града Лознице за 100 милиона евра. У процени економског утицаја пројекта Јадар, приказаној у Привредној комори, професори Економског факултета наводе раст БДП

од 1,5 милијарди евра. На захтев инвеститора, енглеска консултанска кућа *Ерго стратеги* је крајем 2023. године утврдила да би пројекат Јадар доносио 185 милиона евра на име рудне ренте и пореза, од чега би 25 милиона наводно добио град Лозница.

Радо коришћени БДП може бити варљив показатељ користи од рударења у реџији страних компанија. У земљама са малом рудном рентом и нетранспарентним коришћењем средстава, рударење заиста увећава БДП али локално становништво и даље живи у бедности. У земљама какве су Габон, Ангола и Гвинеја, БДП по глави становника већи је него у водећим земљама БРИКС-а, али то није довело до сузбијања сиромаштва, глади и болести, док су основни услови за живот и показатељи људског развоја остали веома ниски. Србија се сврстава у државе са најнижом стопом рудне ренте у Европи и са недовољно транспарентном наплатом и расподелом прихода од рударења. Упркос томе, српски политичари призивају стране рударске компаније, припремају јавност и игноришу савет независних домаћих научника и стручњака.

Мишљење науке и став власти

Подробан и свестран увид у пројекат Јадар могао се стећи на научном скупу одржаном 6-7. маја 2021. године у организацији САНУ. Окупљајући представнике инвеститора, јавних власти и релевантне научнике и стручњаке, скуп је пружио могућност објективног сагледавања утицаја који би планирана експлоатација руде Јадар имала на становништво Србије и животну средину. У закључцима скупа наводи се да би реализација пројекта Јадар водила ка масовној девастацији

простора, трајној промени карактера предела, деградацији земљишта, шума, површинских и подземних вода, расељавању становништва, престанку пољопривредних активности и успостављању сценарија перманентног ризика по здравље становништва у широким размерама.

Академија инжењерских наука Србије у својој анализи од 4. новембра 2021. указује на трајне негативне последице реализације пројекта Јадар. Наводи се да подршци Владе Србије пројекту Јадар и улагању значајних средстава у инфраструктуру нису претходиле одговарајуће анализе, да ће бити онемогућен развој пољопривреде, да се не ради само о руднику литијума већ и о производњи бората, те да посебно забрињава довођење у питање суверенитета Србије, јер страни инвеститор већ спроводи Акциони план релокације становништва уз прећутну сагласност града и државе. Наводи се да ће доћи до слегања терена на 850 хектара, поремећаја режима подземних и површинских вода, увећања ризика од ерозије земљишта и бујичних поплава и до изумирања биљних и животињских врста. Указује се да честе бујичне поплаве онемогућују гарантовану заштиту од разарања депонија, у којима ће бити милиони тона јаловине и хиљаде тона бора, арсена, никла, кадмијума и олова, што би довело до загађења долине Јадра, транспорта токсичних материја до реке Саве, Шапца и Београда, уз настанак сталног ризика по сигурност водоснабдевања већег дела Србије.

Упркос наведеним налазима, многи политичари и медијске куће и даље пружају недвосмислену подршку инвеститору, наговештавају финансијске

Србија се сврстава у државе са најнижом стопом рудне ренте у Европи и са недовољно транспарентном наплатом и расподелом прихода од рударења. Упркос томе, српски политичари призивају стране рударске компаније, припремају јавност и игноришу савет независних домаћих научника и стручњака

ефекте који драстично премашују процене стручњака, и не помињући значајна улагања у инфраструктуру у близини рудника о трошку грађана. Стручњаци који указују на проблеме дискредитују се и називају лажним еколозима који узбуњују народ. Оптужују их да имају скривене политичке мотиве, да раде против одабраног а за рачун других инвеститора и да шире еко-популизам и антирударску хистерију. Заборављајући закључања да ће о рударењу одлучивати народ, српске власти сматрају да их је народ на парламентарним изборима од 17. децембра већ овластио да ступе у преговоре о пројекту Јадар. Тврдило се да не постоје уговори државе са инвеститором, али се данас сугерише да морамо прихватити рудник у Јадру или ћемо платити (вратити? надокнадити?) велике новце, што подстиче бројна питања о одговорности и овлашћењима. Под притиском јавности, држава је у јануару 2022. године укинула просторни план Јадар, али је то учињено уредбом без одговарајућег образложења, што може помоћи инвеститору у случају спора са државом. Да су у децембру 2021. године прихваћени предлог и образложење стручњака САНУ и АИНС, ризици правног спорња по наше интересе били би много мањи.

Расположиви подаци сугеришу да би планирани бруто годишњи приход од продаје јадарског литијум-карбоната износио 754 милиона евра. Исте новце дале би пољопривредне површине општина Лозница, Шабац и Богатић ако би приход по хектару достигао свега 1/5 износа које остварују водеће земље ЕУ, што јасно говори да пројекат Јадар није у интересу грађана. Међутим, треба се упитати и шта то покреће инвеститора да улаже веома значајно време и напор у отварање рудника који би дао занемариво увећање његових годишњих прихода уз ризике које доносе депоније, велики утрошак киселине и излучивања отпадних вода и гасова. Према искуствима из земаља трећег света, сарадња обично почиње пилот-пројектом, гурањем ноге у врата, што олакшава отварање других рудника где би инвеститори остваривали профит на рачун уништавања животне средине. Ради подробнијег увида у ефекте пројекта Јадар потребно је узети оловку и папир, спровести рачун и донети закључке, чему је посвећен наставак овог текста.